

NJEMAČKI POSEBNI PUT (*SONDERWEG*) U CIVILNO-VOJNIM ODNOSIMA: OPĆA VOJNA OBVEZA I KONCEPT UNUTARNJEG RUKOVOĐENJA (*INNERE FÜHRUNG*) KAO DEMOKRATSKA KONTROLA ORUŽANIH SNAGA?

Marko Lucić *

UDK: 355.1:323.2(430)
355.21:323.2(430)

Primljeno: 26. VIII.2009.

Prihvaćeno: 7.X.2009.

Sažetak

Formiranje njemačkih oružanih snaga nakon Drugoga svjetskog rata u svijetu je, ali prije svega u Njemačkoj, bilo osjetljivo pitanje zbog, među ostalim, često isticanog tereta prošlosti. Poslijeratnu vojsku Zapadne Njemačke (*Bundeswehr*) trebalo je tako, konsenzusom političkih struktura, uklopiti u civilno-demokratski sustav vrijednosti. Suprotno prevladavajućem trendu profesionalizacije oružanih snaga zemalja NATO-saveza u posthladnoratovskom kontekstu, zakonski je u Njemačkoj opća vojna obveza još uvijek na snazi. U ovom se radu nastoji pokazati da opća vojna obveza, zajedno s konceptom unutarnjeg rukovođenja (*Innere Führung*), prvenstveno svojom političkom legitimacijom predstavlja osobit način (demokratskog) "premoščivanja" civilno-vojnog jaza u Njemačkoj.

Ključne riječi: Savezna Republika Njemačka, opća vojna obveza, unutarnje rukovođenje, demokratska kontrola, civilno-vojni odnosi

UVOD

Njemačka je danas jedna od najvažnijih članica NATO-saveza: 7400 njemačkih vojnika raspoređeno je po mirovnim misijama u svijetu (većinom na Kosovu i u Afganistanu; u potonjoj je misiji broj njemačkih vojnika odmah iza onog američkih i britanskih). Njemačka usto podnosi približno 18 posto svih financijskih troškova NATO-a (*Germany Defence Report*, 2009.: 32-33), čije su članice gotovo sve veće i razvijenije europske zemlje. Oružane snage tih zemalja ustrojene su prema precizno definiranim NATO-standardima, jedan od kojih je i dobrovoljačka profesionalna vojska, a kojemu udovoljavaju sve značajnije europske članice, osim, barem formalno, Njemačke.

* Marko Lucić (mlucic@ffzg.hr) student je preddiplomskog studija sociologije i komparativne književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Naime, opća vojna obveza muškaraca starijih od 18 godina u Njemačkoj je zakonski još uvijek na snazi, iako udio ročnika u vojsci trenutno iznosi oko 20 posto (*Germany Defence Report*, 2009.: 31), a već je 2000. godine u dobnoj kohorti 18-32 tek nešto preko 15 posto obvezanih služilo vojsku (Caforio, 2006.: 373-374). Tada, kao i danas, većina obveznika odabire civilnu službu (zakonski još uvijek definiranu kao zamjensku) i usto ih velik dio biva oslobođen svih oblika služenja. Razvijene članice Europske unije u širem njemačkom geopolitičkom okruženju ukinule su opću vojnu obvezu tijekom 1990-ih, zaključno s Italijom 2005. godine (Howorth, 2008.: 86). Ne računajući Grčku i Tursku, samo su Estonija i Danska među članicama NATO-a zadržale opću vojnu obvezu, a od ostalih zemalja Austrija, Norveška, Finska, Švedska i Švicarska. Od navedenih, već su 2000. godine samo Norveška, Finska, Švedska i Švicarska imale nešto preko 50 posto ročnika u sastavu oružanih snaga, a valja reći i da se taj udio otad neprestano smanjuje (Caforio, 2006.: 367-370), s izuzetkom Švicarske, čija je tradicija vojne obveze specifična u odnosu na ostatak Europe.

Vidimo, dakle, da se većina europskih zemalja odrekla opće vojne obveze na putu prema profesionalnim oružanim snagama (AVF), što je uvjet pokretljivosti i osposobljenosti za novi, posthladnoratovski tip vojnog angažmana (Caforio, 2006.: 332), tj. za mirovne misije daleko od nacionalnih teritorija međunarodnih aktera kao što su zemlje NATO-saveza. Pa i Njemačka se u međunarodnim operacijama *de facto* više ne oslanja na ročnike, ali vojna obveza zakonski je još uvijek na snazi, za razliku od ostalih zemalja s približno toliko istaknutom međunarodnom vojnom ulogom. Ovdje ćemo pokušati pokazati da ta još uvijek vrijedeća opća vojna obveza nije tek mrtvo slovo na papiru, zaostalo za nemarnim zakonodavcem, nego da ona, zajedno s konceptom unutarnjeg rukovođenja (*Innere Führung*) o kojemu će biti riječi, vrši funkciju u osobitoj njemačkoj civilno-demokratskoj kontroli oružanih snaga. Međutim, dalje ćemo pokušati pokazati da opća vojna obveza i koncept unutarnjeg rukovođenja u njemačkim civilno-vojnim odnosima danas prije imaju ulogu "simboličkog kapitala" u političkoj areni nego što predstavljaju stvarnu osnovu demokratske kontrole, a opće uzroke toj pojavi tražit ćemo u njemačkom socijalno-povijesnom i političkom kontekstu. Na kraju, razmotrit ćemo njemačke civilno-vojne odnose na širem planu, koristeći se i dvama teorijskim modelima, konvergentnim i divergentnim (Janowitz i Huntington).

1. *BUNDESWEHR*¹ I POKUŠAJI STVARANJA NOVE OSNOVE DEMOKRATSKE KONTROLE 1954.-1990.

Poslije Drugoga svjetskog rata Zapadna je Njemačka stavljena pod sveprisutni politički, ali i vojni nadzor savezničkih sila pobjednica. Prvih poslijeratnih godina i sam spomen osnivanja novih oružanih snaga u tada demilitariziranoj Njemačkoj

¹ Iz ovoga rada izostavljeno je razmatranje civilno-vojne problematike u Istočnoj Njemačkoj (DDR-u), zbog nedostatka prostora kao i zbog toga što se u istočnonjemačkom društveno-političkom kontekstu teško može govoriti o civilno-demokratskoj kontroli oružanih snaga koja je u središtu našeg interesa.

bio je nezamisliv. Svijet, uključujući i veliki dio Nijemaca, bio je jednoglasan u osudi njemačke vojske, prišivši joj kao instituciji krivnju za ratne strahote. No, već 1951. godine vrhovni je zapovjednik NATO-a, Dwight D. Eisenhower, značajno promijenio stav. Njegovu izjavu iz 1945., "da su *Wehrmacht* i Hitlerova banda bili svi isti", odmijenio je stav izražen u izjavi "da se njemački vojnik hrabro i časno borio za svoju domovinu" (cit.u: Frevert, 2004.: 260). Nagovještaj promjene politike savezničkih sila prema Njemačkoj dao je i istup kancelara Konrada Adenauera 1952. godine:

"...dobro ime i velika postignuća njemačkog vojnika, usprkos nevoljama prošlih godina, još žive i živjet će među našim ljudima. Naša zadaća mora biti...spajanje moralnih vrlina njemačkog vojnika s demokracijom" (cit. u: Frevert, 2004.: 261).

Tako je Pariškim sporazumom iz 1954. godine Saveznoj Republici Njemačkoj dana autonomna vanjska i obrambena politika, uz ograničenja u pogledu skladištenja oružja i ustrojavanja autonomnog zapovjedništva; nova je njemačka vojska trebala biti pod izravnim i neizravnim nadzorom NATO-a, a NATO-ove trupe ostale su stacionirane na teritoriju Zapadne Njemačke (Frevert, 2004.: 262).

Razvidno je iz ovoga da su nove njemačke oružane snage imale biti uklopljene u novonastalu jedinstvenu sigurnosnu politiku zapadnih sila prema istočnom bloku: kako znamo, granica dvaju blokova tekla je kroz današnju Njemačku, što je Zapadnu Njemačku učinilo vojno-politički iznimno važnom. Nastala je, naime, hladnoratovska bipolarna i statična ravnoteža sila, a zadaća oružanih snaga od tada je odvratanje (*deterrence*) vanjskog neprijatelja od sukoba održavanjem velikih stajaćih vojski (Caforio, 2006.: 329). Valja sada reći da se Zapadna Njemačka počela naoružavati isključivo zbog vanjskopolitičkih interesa saveznika i politike afirmacije na novom međunarodnom planu njemačkih *decision makera*: socijaldemokrati (SPD) u parlamentu su se žestoko obrušavali na odluku o novom naoružavanju, a niti narod baš i nije bio oduševljen idejom stvaranja vojske, što pokazuju rezultati jedne ankete *Der Spiegel*a iz 1955. godine, prema kojoj je 77 posto muškaraca i 76 posto žena preferiralo prizor čovjeka u civilnoj odjeći pred onim u uniformi; 30 posto ukupnog broja ispitanika očekivalo je rat u sljedeće tri godine, a istodobno bi samo 19 posto savjetovalo nekome da se pridruži njemačkoj vojsci (cit.u: Arrington, 2002.: 533). Rezultate ovog istraživanja navodimo uz ogradu, da oni dijelom više govore o socijalnom ugledu vojnika nego o općem nepovjerenju prema vojsci.

Uskoro je ustanovljeno da ciljevi regrutacije daleko premašuju broj prijavljenih dobrovoljaca, za otprilike 80 posto (Frevert, 2004.: 266). Da bi se riješio nedostatak ljudstva, 1956. godine uvedena je opća vojna obveza. Itekako svjesni da nekako moraju legitimirati ovu mjeru koja je mnoge asocijala na ponovni uspon "militarizma", novi su reformatori posegnuli za idejama starih pruskih vojnih reformatora iz 1807.-1814., Scharnhorsta, Gneisenaua i Clausewitza. Naime, ideja građaninavojnika novo je ruho dobila u konceptu "unutarnjeg rukovođenja" koji je osmislio bivši Rommelov stožerni časnik Wolf von Baudissin, poslije ministar obrane Zapadne Njemačke. Bit koncepta je uvođenje i održavanje civilno-demokratskih vrijednosti *unutar* vojske. Naime, nuklearno naoružanje značilo je da totalni rat ne dolazi u

obzir, stoga je osnovna zadaća vojske očuvanje mira. Nadalje, vojniku su imala biti zajamčena sva ustavna prava „običnog“ građanina, uključujući i pravo na političko sudjelovanje i okupljanje; dapače, vojnička je profesija i imala biti „političkom“ (Kutz, 2003.: 115), jer da bi efikasno branio demokratske vrijednosti, vojnik ih mora upoznati i internalizirati. U skladu s tim, i striktna hijerarhija imala je biti fleksibilnijom, a uobičajeni princip zapovijed-poslušnost trebao je biti zamijenjen „kooperativnim tipom zapovijedanja“. Ovaj je koncept dugo nakon (formalnog) uvođenja nailazio na otpor vojnih struktura, osobito u prvim godinama, kada su većinu časničkog kadra sačinjavali bivši časnici *Wehrmachta* (Frevert, 2004.: 267), a nailazit će na nerazumijevanje i mnogo poslije, u 1970-ima i 1980-ima (Kutz, 2003.: 112), o čemu će više riječi biti poslije.

Stavljena u kontekst civilno-vojnih odnosa, i opća vojna obveza u Njemačkoj je svoj politički legitimitet trebala dobiti kao institucija koja će premostiti jaz između vojske i društva, omogućivši društvu da zaviruje u potencijalno opasne kasarne (koje su se takvima i pokazale u Drugom svjetskom ratu) preko svojih „običnih“ građana-vojnika, tj. ročnika. U predizborno vrijeme 1956. godine, kada su ratne strahote i posljedično nepovjerenje prema instituciji vojske bili još svježiji, „brzinsko“ izglasavanje opće vojne obveze u parlamentu potaklo je žestoke reakcije sindikata, crkve i šire javnosti. No, koliko su se ljudi zaista „naljutili“? Socijaldemokrati (SPD) su uoči izbora sljedeće godine izabrali upravo opću vojnu obvezu, odnosno njezino ukidanje kao glavnu točku predizborne kampanje, što opet na izborima 1957. godine nije spriječilo uvjerljivu pobjedu CDU-a, stranke „odgovorne“ za vojne reforme (Frevert, 2004.: 267). SPD je nakon tih izbora napustio protivljenje vojnoj obvezi i nije ju pokušavao ukinuti prilikom svojih mandata sve do danas. Kroz cijelo se to vrijeme, dakle, opća vojna obveza održala, iako je svake godine u dobroj skupini obvezanoj na službu osjetno manje ljudi služilo vojsku, dok je rastao broj takozvanih *Zivija* (Arrington, 2002.: 551), odnosno onih koji su se pozivali na ustavom zajamčeno pravo na prigovor savjesti i kojima je, shodno tome, dodijeljena civilna služba. Možda upravo zbog te ustavom zajamčene i u praksi rasprostranjene alternative u vidu civilne službe, šire socijetalne vrijednosti u pogledu oružanih snaga nisu u tom dugom razdoblju „statičnih“ (Arrington, 2002.: 537) civilno-vojnih odnosa prevagnule ni na jednu od dviju strana, onu „pacifističku“ i onu „militarističku“, uzmemo li kao indikatore rezultate longitudinalnog istraživanja iz 1981., 1988. i 1990. godine (cit.u: Arrington, 2002.: 551). Prema tom istraživanju, većina je Nijemaca tijekom osamdesetih godina jednako cijenila vojne i civilne ročnike, uz ipak manji pomak u korist *Zivija*. To lagano vrijednosno odmicanje od institucije oružanih snaga dade se pak povezati s opadanjem vanjske prijetnje uslijed opuštanja hladnoratovskih antagonizama: prisutnost vanjske prijetnje često se uzima kao glavni razlog povjerenja u nacionalnu vojsku (Caforio, 2006.: 362). U skladu s tim, 1990. godine, u vrijeme političkoga prevrata, ali i kraja Hladnog rata, više od polovice stanovništva između 16 i 25 godina obaju bivših blokova netom ujedinjene Njemačke, novu je svenjemačku vojsku vidjelo kao faktor nevažan za sigurnost, kako u pozitivnom, tako i u negativnom smislu (Kohr, 1991.: 5). Kao faktor koji u odnosu na nacionalnu vojsku mnogo značajnije doprinosi sigurnosti, stanovnici obaju bivših blokova podjednako

su vidjeli opće razoružavanje na Istoku i Zapadu (još neki faktori sigurnosti koji su u anketi "pretekli" i *Bundeswehr* i opće razoružavanje u svijetu su prirodne katastrofe i kriminal kao prijetnja, a socijalna tržišna ekonomija, životni standard i osobno zdravlje kao doprinos sigurnosti).

2. RAZVOJ CIVILNO-VOJNIH ODNOSA I REFORMA ORUŽANIH SNAGA OD 1990. DO DANAS; ZAŠTO SE OPĆA VOJNA OBVEZA ODRŽALA?

Njemačka je u novonastalu međunarodnu vanjskopolitičku i sigurnosnu situaciju ostala slabo uključena do druge polovice devedesetih godina prošloga stoljeća. Situacija se počinje mijenjati 1994. godine, kada njemački Savezni ustavni sud proglašava djelovanje njemačke vojske izvan granica zemalja NATO-saveza suglasnim s ustavom. Sredinom 1990-ih godina u parlamentu su se vodile žestoke debate oko eventualnog uključivanja njemačkih snaga u mirovne operacije na području bivše Jugoslavije. Socijaldemokrati i Zeleni pozivali su se na povijesnu opasnost koja prati instituciju njemačke vojske, kao što se često činilo od 1951. godine prilikom rasprava oko bilo čega u vezi s vojskom, pa je 1994. vođa stranke Zelenih Joschka Fischer izjavio "da bi slanje njemačkih vojnika na Balkan, gdje je Hitlerova vojska činila strahote u Drugom svjetskom ratu, samo pogoršala sukob umjesto da ga smiri" (cit. u: Arrington, 2002.: 546). Promjenu u političkoj podršci njemačkom angažmanu u međunarodnim operacijama prema kraju devedesetih godina prošlog stoljeća mogla bi ilustrirati izjava Joschke Fischera iz 1999., kada je obnašao dužnost ministra vanjskih poslova: "Njemačka je na pravoj strani prvi put u ovom stoljeću" (cit. u: Arrington, 2002.: 546). Ni ovaj put bez povijesne reference, govorio je o angažmanu njemačkog ratnog zrakoplovstva na Kosovu iste godine.

Promatrajući devedesete godine prošlog stoljeća, može se opet ustvrditi da je povećani njemački vojni angažman, što i nije neočekivano, došao prije nego podrška naroda, koja je počela rasti tek nakon prvih mirovnih i humanitarnih misija u kojima je sudjelovao *Bundeswehr* (Arrington, 2002.: 545-547). Ovdje treba naglasiti da su Nijemci i za vrijeme Hladnoga rata i nakon njega pozitivno vrednovali njemačke oružane snage, prije svega u kontekstu međunarodnog savezništva, odnosno NATO-ovih humanitarnih i mirovnih misija (Fleckenstein, 1987.; Interrante, 2005.), koje u današnjem svijetu ostaju zapravo jedini tip vojnog angažmana s kojim razvijene zapadne zemlje računaju. Iz toga slijedi da je vojsku i njezinu ulogu danas sve teže definirati u okvirima nacije-države (Caforio, 2006.: 174). Profesionalizacijom i djelovanjem daleko od domaćeg okruženja, vojska pokazuje tendenciju odvajanja od šire javnosti. U Njemačkoj je tako 2006. godine velika većina ljudi bila bazično neinformirana o misijama njemačke vojske, a pitanjima zdravstva, nezaposlenosti, socijalne sigurnosti itd., Nijemci su pridavali puno veći prioritet nego pitanju oružanih snaga (*Opinion poll*, 2006.). Također, iako su istraživanja 1997.-2003. godine pokazivala da 70 posto Nijemaca podržava trenutno postojanje opće vojne obveze, 46 posto ih je podržavalo njezino ukidanje u skoroj budućnosti. No, 52 posto ih je podržavalo uključivanje žena u prisilnu regrutaciju (Interrante, 2005.: 92-93), u skla-

du s načelom jednakosti u vojnoj službi (*Wehrgerechtigkeit*), a takav bi postupak u praksi značio smjer suprotan od postupnog smanjivanja kvota za regrutaciju s ciljem konačnog ukidanja obveze. Vidimo, dakle, da ovakvo javno mnijenje ne predstavlja jednoznačan i pouzdan putokaz u odlučivanju. Za pretpostaviti je, dakle, da će civilna vlast u oblasti vojnih reformi uzimati parametre vojnih stručnjaka kao vodilju. Međutim, kad je riječ o ukidanju vojne obveze u Njemačkoj, to nije slučaj. Naime, Weiszäckerova komisija, čija je zadaća bila osmisliti prijedloge za restrukturiranje *Bundeswehra*, predložila je 2000. godine osjetno manje kvote za prisilno regrutiranje, odnosno selektivnu vojnu obvezu umjesto univerzalne, kako bi se regrutacija približila funkcionalnim potrebama njemačke vojske, a sve je to trebao biti tek međukorak prije konačnog ukinuća vojne obveze. Rudolf Scharping, tadašnji ministar obrane, krenuo je drugim putem. Univerzalna vojna obveza ostala je na snazi, a služba je čak skraćena s deset na devet mjeseci, što je ispod definiranog minimuma potrebnog ročniku za svladavanje osnovnih znanja i vještina kako bi vojsci bio iskoristiv (Interrante, 2005.: 66-70). Ta je mjera trebala pogodovati spomenutom principu *Wehrgerechtigkeit* oko kojeg se u parlamentu lome koplja, jer bi kraćenjem službe veći udio dobne kohorte "procirkulirao" kroz *Bundeswehr*. Koliko možemo vidjeti, i s te je strane ta mjera prilično nelogična, budući da je došla u paketu s drastičnim postroživanjem liječničkih pregleda i da je udio dobne kohorte koji služi vojni rok ionako malen, kako smo na početku pokazali. Što se ekonomskih parametara tiče, postoje pokazatelji da bi naglo ukinuće vojne obveze danas kratkoročno proizvelo visoke troškove u odnosu na prijašnje godine, budući da se u nekim posebnim funkcijama i logistici *Bundeswehr* doista dijelom oslanja na ročnike, ali i to je proizvod političkog oklijevanja u restrukturiranju oružanih snaga, a dugoročno bi prelazak na AVF značio, prema drugim procjenama (Interrante, 2005.: 45-49), uštedu. Nije naodmet dodati da je udio BDP-a od 1,4 posto koji Njemačka troši na vojsku ionako ispod prosjeka NATO-a, koji iznosi 2 do 2,2 posto (*Germany Defense Report*, 2009.: 32). Kao potencijalni razlog ukidanja obveze, možemo ovdje dodati i rast pritiska od strane nekih dijelova javnosti, koji prisilnu regrutaciju vide kao protuustavno zadiranje u osnovna prava pojedinca u liberalnoj demokraciji. Iako postoji dosadašnja praksa odbijanja tužbi regruta kojima je uskraćen prigovor savjesti (Interrante, 2005.: 75-82) i presuda ustavnog suda iz 1978. godine koja glasi da vojna obveza nije pitanje ustava², već pitanje okolnosti, potreba i naposljetku politike, sve to opet ostavlja odluku u rukama zakonodavaca.

Prihvatimo li pretpostavke koje smo ukratko nastojali ispitati, prema kojima vojni i ekonomski parametri, uz "mutno" javno mnijenje, ne idu u prilog održavanju opće vojne obveze, sada možemo postaviti pitanje zašto se onda opća vojna obveza u Njemačkoj do danas održala, makar to i bilo prvenstveno *de iure*? Odgovor koji ovdje nudimo bazira se na socijalnopovijesnoj i simboličkoj vrijednosti, koju opća vojna obveza u funkciji civilno-demokratske kontrole u Njemačkoj uživa. Naime, još od osnivanja *Bundeswehra* 1954. godine, njemačka je javnost pitanje kontrole oružanih snaga uzimala vrlo ozbiljno. Manje ili više povijesno utemeljen strah od

² Članak 12a, paragraf 1 njemačkog Ustava (*The Basic Law*, 2008.: 22) sadržava formulaciju da država *može* posegnuti za prisilnom regrutacijom u svrhu obrane, a ne da *mora*.

profesionalne vojske (Interrante, 2005.: 15-19) skrivene od pogleda javnosti i međunarodne zajednice, kakav je bio međuratni *Reichswehr* pod paskom Hansa von Seeckta i drugih, temelj ozloglašenog *Wehrmachta*, naveo je poslijeratne reformatore da na svaki način "premoste" opasni civilno-vojni jaz. Originalno kvantitativna logika koja je 1956. godine dovela do opće vojne obveze kako bi se popunili redovi, išla je usporedo s uvjeravanjem, a možda i samouvjeravanjem od strane vladajućih, da vojna obveza služi čvršćem vezivanju društvenih i vojnih vrijednosti, jer su ročnici imali biti "zalogom" civilne strane koji bi svake godine u instituciju vojske prelio nešto od normi i vrijednosti prevladavajućih u društvu. Ideja građanina-vojnika u funkciji legitimacije među vojnim obveznicima i njihovim obiteljima, koja kao osnovnu dužnost recipročnu građanskim pravima vidi vojnu službu, bila je rekreirana u kontekstu dijametralno suprotnom od nacističkog poimanja "svete dužnosti", tj. u kontekstu demokracije i s njom povezanog ideala transparentnosti. To je javnosti pružilo priliku da kroz medije zaviruje u kasarne i uvijek iznova propituje instituciju, ulogu i zbivanja u vojsci češće nego što se to čini primjerice u Francuskoj i Velikoj Britaniji (Frevert, 2004.: 277-278). U osnovi nepromijenjena do danas, politička legitimacija opće vojne obveze postala je, mogli bismo reći, gotovo općom socijalnom vrijednošću. Promotrimo li situaciju u njemačkom parlamentu, vidjet ćemo da je Socijaldemokratska stranka, sa svojim velikim biračkim tijelom tradicionalna opozicija Kršćansko-demokratskoj uniji, od spomenutog poraza na izborima 1957. godine pa sve do sada svojom borbom za socijalnu inkluzivnost u regrutaciji, odnosno za princip *Wehrgerechtigkeit*, zapravo pothranjivala važnost ideje građanina-vojnika, koja je u Njemačkoj u drugoj polovici 20. stoljeća igrala važniju ulogu nego u većini drugih europskih zemalja. Tako i danas na službenim stranicama *Bundeswehra* na početku odjeljka posvećenog općoj vojnoj obvezi stoji masno napisano:

"Univerzalna vojna obveza predstavlja volju građana da podnesu svoj dio odgovornosti u zaštiti svoje zajednice" (*Conscription*, 2009.)

U skladu sa svim tim, mogli bismo reći da odsustvo političke volje potrebne za ukidanje opće vojne obveze usprkos vojnim i ekonomskim argumentima, zatim i pritiscima izvana i iznutra, upućuje na vrijednosno-racionalno djelovanje u njemačkih civilnih vlasti, u Weberovim terminima. Naposljetku, iako ovdje predočeni prikazi javnog mnijenja posljednjih godina ne odaju jednoglasnu podršku vojnoj obvezi, vrijednosna dimenzija opće vojne obveze sigurno nalazi odjeka u široj populaciji, jer samo u tom slučaju vrijednost može biti vodiljom u političkoj praksi, a nastojali smo ovdje dokazati da ona to jest.

3. SLUČAJ *DARMSTÄDTER SIGNAL* I SLUČAJ ČASNIKA JÜRGENA ROSEA: UNUTARNJE RUKOVOĐENJE, SLOBODA GOVORA GRAĐANA-VOJNIKA U PRAKSI I PONAŠANJE VOJNIH I CIVILNIH INSTITUCIJA

Dva slučaja kršenja načela unutarnjeg rukovođenja (*Innere Führung* - u daljnjem tekstu IF) koje ćemo razmotriti u ovom odjeljku preuzeta su u cijelosti iz članka Jürgena Rosea i Jürgena Kuhlmana (Kuhlmann i Rose, 2006.). Cilj ovog razmatranja, važniji nego ukaz na zanemarivanje načela IF u praksi, uvid je u odnose različitih civilnih i vojnih aktera čiji utjecaj određuje civilno-vojne odnose u Njemačkoj.

Pravna osnova prije opisanog načela IF-a, koja uključuje Ustav i Zakon o pravnom statusu vojnog osoblja, slobodi govora pripadnika oružanih snaga nameće ograničenja kada su u pitanju stvari od posebnog vojnog i nacionalnog interesa, a usto vojnici pri izražavanju stavova van dužnosti moraju naglasiti da govore u svoje ime (Kuhlmann i Rose, 2006.: 218). Kada je 1983. godine grupa njemačkih aktivnih časnika i vojnika okupljena pod imenom *Darmstädter Signal* objavila pamflet protiv daljnjeg nuklearnog naoružavanja Zapadne Njemačke, potpisavši se pritom imenima i prezimenima, pravna osnova IF-a nije prekršena, prema odlukama civilnih sudova do kojih su pojedini članovi grupe "dogurali" svoje parnice protiv nadređenih časnika, pokretane zbog njihovih optužbi za "protuustavnost" i "antidemokratskost" zastupane pozicije, optužbi često izgovaranih u vojnim publikacijama sve do 1990. godine. Članovi grupe nisu ođavali nikakve vojne tajne, nego su iz pozicije vojnih eksperata i građana-vojnika samo izražavali vlastiti stav (tada ionako čest među stručnjacima za sigurnost iz civilnog sektora), što je upravo smjernica načela IF-a. Međutim, u vojnim strukturama puno se oštrije nego na civilnim sudovima gledalo na javne istupe "devijantnih" vojnika, pa je nekoliko njih odlukom disciplinskog vojnog suda 1991. godine kažnjeno degradacijom u niže činove. Ono što je ovdje važno jest da su vojne strukture i Ministarstvo obrane na čelu s tadašnjim ministrom Wörnerom, kao civilna institucija, koordinirano vršili pritisak na *darmstädtovce*. Političko prvenstvo nad vojskom ovdje je poslušilo zajedničkom interesu stišavanja kritike sigurnosne politike i potiskivanja stavova oprečnih službenima, koji su za vojne elite i vladu bili posebno "opasni" jer su dolazili iz samih oružanih snaga. Također je važno da su civilne institucije u ovom problemu bile podijeljene: izvješća parlamentarne komisije zadužene za oružane snage i odluke civilnih sudova, među kojima i ustavnog, *darmstädtovcima* su išli u prilog. Zatim, ni vojne strukture nisu bile sasvim jednostrane, o čemu svjedoče odbijanja oficira neposredno nadređenih "delinkventima" da im izriču disciplinske mjere (u njemačkoj vojsci disciplinske mjere nema pravo izricati nitko osim direktno nadređenih časnika), iako je interes najviših vojnih autoriteta, prema mišljenju Kuhlmana i Rosea, dosljedno provodeñ raznim oblicima neformalnog pritiska. Sličan se obrazac odvijao i u novije vrijeme, u slučaju zrakoplovnog časnika Jürgena Rosea, koji je 1992. godine na jednom stručnom skupu pitao tadašnjeg ministra obrane Volkera Rühena zašto ne ukine opću vojnu obvezu. Njegovi nadređeni u Marshallovom vojnom centru za društvena istraživanja, kao i predstavnici ministarstva, počeli su vršiti pritisak na njega i na medije koji su kritizirali opću vojnu obvezu i pritom se pozivali na kontroverznu Roseovu izjavu.

Roseovo iskustvo iz prve ruke (sam je autor članka) govori o metodama pritiska kao što su premještanja na funkcije neodgovarajuće njegovom činu, stručnom usmjerenju i iskustvu, upozorenja od strane glavnog vojnog inspektora, disciplinskih komisija itd. Nasuprot tome, Roseove su žalbe pozitivno rješavane od strane parlamentarne komisije i *Bundeswehrverbanda*, svojevrsnog sindikata njemačkih vojnika koji, prema Roseu, ima značajan utjecaj.

Pogrešno bi bilo samo iz ovoga zaključiti da je IF samo prazna forma koja služi uljepšavanju slike *Bundeswehra* "prema van", i ništa drugo. Može se, međutim, reći da kod nekih pitanja oko kojih su vojne i dio civilnih elita (vlada) suglasni (kao što je osamdesetih godina prošlog stoljeća bilo nuklearno naoružavanje, a devedesetih opća vojna obveza), koncept IF-a, odnosno autonomno razmišljanje i na njemu temeljeno aktivno sudjelovanje u raspravama oko sigurnosne problematike, biva zanemarenim, i tada vrijedi staro načelo: zapovijed-poslušnost i sloboda govora samo u okviru "službeno odobrenih" stavova. Također se može zaključiti da su civilno-vojni odnosi u suvremenoj Njemačkoj nesvodivi na dihotomnu podjelu između dviju monolitnih struktura, što se kod ovdje opisanih slučajeva ponajprije ogleda u različitim pozicijama civilnih aktera. Valja sada reći i da se vojna strana "balansa" općenito ne može nazvati puno "uniformnijom" u odnosu na civilne institucije, privatne i javne. Korporativni karakter, podređivanje osobnih interesa ciljevima organizacije, posebna profesionalna etika i sl. u suvremenom društvu nisu ekskluzivne karakteristike vojske (Born et. al, 2006.: 250).

ZAKLJUČAK

U normativnom pogledu teorija civilno-vojnih odnosa, još i danas velik utjecaj imaju dva modela koji su u svom ideal-tipskom obliku naizgled suprotni. Prvi, model divergencije (u teorijama Samuela Huntingtona), pretpostavlja odvajanje političkog od vojnog odlučivanja: opće vojne ciljeve određuje politika, a vojsci zauzvrat daje potpunu profesionalnu autonomiju u njihovom izvršavanju. O mikrostrateškim i operativnim pitanjima odlučuje vojno vodstvo, a u regrutaciji i napredovanju časnika vrijede isključivo kriteriji profesionalne kompetencije (Caforio, 2006.: 155-156). Drugi, konvergentni model (u Morrisa Janowitza) pretpostavlja jedinstvo političkog i vojnog odlučivanja. Kako bi se izbjegla "država u državi", časnički kadar treba privesti civilnim, demokratskim vrijednostima. Također, i na terenu je potrebno poznavanje političkog konteksta, kao primjerice u djelovanju međunarodnih snaga u Bosni 1990-ih godina (Caforio, 2006.: 156-157). Primijenivši opće odrednice ovih modela na civilno-vojne odnose u suvremenoj Njemačkoj, teško možemo reći da se one u njemačkom slučaju međusobno isključuju. Divergentni model, čvrsto povezan s trendom profesionalizacije vojske, nalazi uporište u infrastrukturi *Bundeswehra* i visokom udjelu profesionalnih vojnika u sastavu, naposljetku i u samoj prirodi suvremenih vojnih zadataka koji zahtijevaju visoku razinu profesionalne kompetencije. Opća vojna obveza, koja i u "staroj" koncepciji konvergentnog modela koju nalazimo u Janowitza doprinosi demokratskoj kontroli (Caforio, 2006.: 126) kroz "zajednič-

ko iskustvo zajednice", ovdje gubi na važnosti, gledamo li opadajući udio ročnika u *Bundeswehru*, ali treba imati na umu još živi vrijednosno-simbolički karakter vojne obveze koji doprinosi zanimanju javnosti za vojnu problematiku, pa tako i civilnoj kontroli. Dugogodišnja pak tradicija načela *Innere Führung*, temeljenog na spajanju demokratskih vrijednosti s vojničkim pozivom, upućuje na konvergentni model: uza sav mogući raskorak između načela u teoriji i zaživjelosti u praksi, IF će vjerojatno ostati referencijalni okvir političke kulture u *Bundeswehru* i nastojanja da se ne produbljuje jaz između vojnih i socijetalnih vrijednosti. Težnja demokratizaciji vojske opet ne isključuje profesionalne kriterije, pa se ovdje ni u teoriji dva modela ne isključuju. Nadalje, parlamentarna komisija za oružane snage, koja spada u standardni "alat" civilne kontrole u zapadnim demokracijama, u Njemačkoj posebnu pozornost obraća na poštivanje demokratskih vrijednosti u oružanim snagama (koliko su one u njima moguće), ne zadovoljavajući se samo uvjeravanjem u odsustvo fizičkog maltretiranja u kasarnama. Također, problem na kojem divergentni model zapravo počiva, a to je asimetrija znanja i uvida u vojnu problematiku između civilnih i vojnih struktura, u Njemačkoj nastoji "ublažiti" šira zajednica stručnjaka neovisna i od civilnih i od vojnih vlasti.

Dakako, ovdje je nemoguće utvrditi u kojoj mjeri takovrsna nastojanja da se sjedine vojni i politički ciljevi zaista funkcioniraju. I sami se politički ciljevi u pogledu oružanih snaga sve manje poklapaju s općim društvenim interesima, jer slabljenje tradicionalnog, nacionalnog karaktera vojske u korist dalekih, međunarodnih misija u zapadnim je demokracijama općenito poljuljalo legitimitet vojske i njezine uloge (Caforio, 2006.: 174), pa tako i ograničilo zanimanje šire javnosti za problematiku. Njemačka i njezine oružane snage nisu izolirane od općih tokova, tu nije posrijedi nekakav njemački posebni put (*Sonderweg*). Pa ipak, vrijednosna dimenzija opće vojne obveze u njemačkom društvu i demokratski imperativ *Innere Führung* čine razliku u samom poimanju odnosa demokracije i vojske, i barem u načelu "zaustavaju" potencijalno opasnu tendenciju odvratanja pogleda društva od njemu proturječne institucije organiziranog nasilja.

LITERATURA

- Arrington, Aminta (2002.) "Cautious Reconciliation: The Change in Societal-Military Relations in Germany and Japan Since the End of the Cold War". *Armed Forces & Society* 28(4): 531-554.
- Born, Hans - Caparini, Marina - Haltiner, Karl W. - Kuhlmann, Jürgen (2006.) "Patterns of democratic governance of civil-military relations". U: Born, Hans - Caparini, Marina - Haltiner, Karl W. - Kuhlmann, Jürgen (ur.): *Civil-Military Relations in Europe; Learning from crisis and institutional change*. Oxford: Routledge. Str. 235-254.

- Caforio, Giuseppe (2006.) *Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Springer.
- Fleckenstein, Bernard (1987.) "The Allied forces in Germany as seen by the German public". SOWI-Arbeitspapier Nr. 05, Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr. dostupno na URL <http://www.sowi.bundeswehr.de/>, učitano 2. rujna 2009.
- Frevert, Ute (2004.) *A Nation in Barracks: Modern Germany, Military Conscription and Civil Society*. New York: Berg Publications.
- Howorth, Jolyon (2008.) "The European Security Strategy and military capacity: the first significant steps". U: Biscop, Sven - Andersson, Jan Joel (ur.): *The EU and the European Security Strategy; Forging a Global Europe*. Oxford: Routledge. Str 81-103.
- Interrante, Charles (2005.) "Drafting a new consensus on conscription; Germany debates the future of compulsory military service." Magistarski rad, Tufts University. Dostupno na URL <http://fletcher.tufts.edu/research/2005/Interrante.pdf>, učitano 10. kolovoza 2009.
- Kohr, Heinz-Ulrich (1991.) "Concepts of security and security functions of the German armed forces in times of change: perceptions of the young in the old and the new laender". SOWI-Arbeitspapier Nr. 58, Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr. Dostupno na URL <http://www.sowi.bundeswehr.de/>, učitano 2. rujna 2009.
- Kuhlmann, Jürgen – Rose, Jürgen (2006.) "His master's voice?; Freedom of Speech and the German Citizen in Uniform". U: Born, Hans - Caparini, Marina - Haltiner, Karl W. - Kuhlmann, Jürgen (ur.): *Civil-Military Relations in Europe; Learning from crisis and institutional change*. Oxford: Routledge. Str. 217-233.
- Kutz, Martin (2003.) "Innere Führung - Leadership and Civic Education in the German Armed Forces." *The Quarterly Journal*, 2(3): 109-124.
- 2006 *population opinion poll*. Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr. 2006. Dostupno na URL <http://www.sowi.bundeswehr.de/>, učitano 10. kolovoza 2009.
- Conscription*. Federal Ministry of Defence, Bundeswehr, <http://www.bmvg.de/>, učitano 20. kolovoza 2009.
- Germany Defence & Security Report Q2 2009*. Bussines Monitor International Ltd. 2009.
- The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany (May 23rd, 1949)*, prev. Axel Tschentscher. Würzburg: Jurisprudencia Verlag. 2008. Dostupno na URL <http://www.jurisprudencia.de/>, učitano 2. rujna 2009.

GERMAN "SPECIAL PATH" (*SONDERWEG*) IN CIVIL-MILITARY RELATIONS: CONSCRIPTION AND THE CONCEPT OF INNER LEADERSHIP (*INNERE FÜHRUNG*) AS DEMOCRATIC CONTROL OF THE ARMED FORCES?

Marko Lucić

Summary

The post-World War II forming of the German Armed forces has been a global, but above all German sensitive issue, among other things because of the burden of the past that was often emphasized. Therefore, the army of West Germany (*Bundeswehr*) had to be adapted to civil democratic value system, by consensus of political structures. Opposite to the post-Cold War trend of professionalization of the armed forces, nowadays prevailing in NATO member countries, Germany sustains conscription. This article tries to show that conscription, along with the concept of "inner leadership" (*Innere Führung*), primarily by its political legitimation represents a specific way of (democratic) "bridging" the civil-military gap in Germany.

Keywords: Federal Republic of Germany, conscription, inner leadership, democratic control, civil-military relations

